

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Afghanistan 2001-2011 : gewapende interventie en staatsvorming in een fragiele staat

Wagemaker, A.J.E.

Citation

Wagemaker, A. J. E. (2012, October 25). *Afghanistan 2001-2011 : gewapende interventie en staatsvorming in een fragiele staat*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20026>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20026>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20026> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Wagemaker, Allard Jacobus Emile

Title: Afghanistan 2001-2011 : gewapende interventie en staatsvorming in een fragiele staat

Date: 2012-10-25

Bijlage A:

Staatvormingsactiviteiten in de periode 1900-1992

Doel van deze bijlage is inzicht te geven in de historische context van de huidige staatsvormingsactiviteiten en het ontluikende staatsvormingsproces sinds het ontstaan van de Afghaanse staat. De periode van 1901 tot 1992 wordt beschouwd aan de hand van een indeling in drie periodes: de botsing tussen de modernisten en traditionalisten (1901-1929), de Muhammadzai-dynastie (1929-1978) en de communistische periode (1978-1992). In de drie periodes kwamen in totaal zes Afghaanse grondwetten¹ tot stand; vijf werden om uiteenlopende redenen niet geheel uitgevoerd. De beschouwing van de ontwikkelingen in de grondwetten geeft inzicht in het functioneren van staat en samenleving: het is illustratief voor de wijze waarop de maatschappij worstelt met traditie, geloof en modernisering. Wijzigingen in de grondwetten maken de maatschappelijke veranderingen en daarmee in de interne dynamiek van het land begrijpelijk. Ze geven ook inzicht in de worsteling van de staat met het vestigen van een centraal gezag, oftewel het falen van de inspanningen eenheid in het land te bewerkstelligen en, vanuit Tilly's theorie, te komen tot bestendiging van de tweede fase van het staatsvormingsproces.

Botsingen tussen modernisten en traditionalisten: 1901-1929

De eerste periode omvat vier regeringsperiodes: Abdul Rahman Khan (1880-1901) onder wie de soevereiniteit tot stand kwam, Habibullah (1901-1919) die het land verder probeerde te moderniseren, Amanullah (1919 – 1929) die Afghanistan onder het Britse juk vandaan wist te krijgen wat gevolgd werd door de kortstondige, mogelijk te verwaarlozen, heerschappij van Tadzjiek Habibullah Kalakani (1929).

Onder Abdul Rahman Khan (1880-1901) kwam de interne soevereiniteit van de Afghaanse staat tot stand (Vogelsang 2002, 263-270, Dupree 2010 [1973], 417-429). De 'ijzeren emir' volgde een politiek van 'intern imperialisme': het met geweld opleggen van het centraal gezag aan de verschillende volken binnen de grenzen van het land. Opstanden en opstandige bewegingen werden met harde hand bedwongen door een groot en staand leger.² Groepen Pashtunen werden gedwongen te verhuizen van het (onvruchtbare, arme) zuiden naar het noorden en noordoosten van het land, waar de lokale bevolking hardhandig goede, vruchtbare grond werd afgenomen ten behoeve van deze Pashtunen. Een deel van de bevolking uit de noordelijke helft werd gedwongen zich in andere delen van het land te vestigen. Met een verdeel-en-heerspolitiek in combinatie met een autocratisch systeem, probeerde Abdul Rahman Khan het patrimonialisme in het land te doorbreken, de rol van de conservatieve geestelijkheid terug te dringen en krachtig greep op het land te krijgen. Hij verdeelde het land daartoe in een aantal provincies en schafte de erfopvolging van de provinciale gouverneurs af (Dorronsoro 2005, 26). Hij smeedde enige eenheid door in te spelen op de

- 1 Een grondwet is een schriftelijk vastgelegde constitutie. Een constitutie is een product van modern denken, een codificatie van normen en waarden die een samenleving reguleren. De constitutie erkent de grondrechten van burgers en de organisatiestructuur van een land. Het regelt de organisatie van de overheid, welke mechanismen de wetgevende macht heeft om de uitvoerende macht te controleren, wat de rol is van de rechterlijke macht en op welke manier de macht binnen de overheid is verdeeld tussen centrale en decentrale organen. Dit is de belangrijkste bron van het staatsrecht. Niet-vastgelegde constituties worden gevormd door wetten, gewoonterecht en rechtspraak.
- 2 Het leger was zo'n 43.000 man sterk bij het aantreden van Abdul Rahman Khan; toen hij stierf in 1901 was het gegroeid naar zo'n 100.000 man (Dorronsoro 2005, 28).

anti-Britse gevoelens en de islam. In 1901 stierf hij en liet een redelijk ontwikkeld centraal gezag achter.

Abdul Rahman Khan's zoon, Habibullah, werd in 1901 uitgeroepen tot de nieuwe emir (Vogelsang 2002, 273-275, Rasanayagam 2005, 15-17, Barfield 2010, 175-181, Dupree 2010 [1973], 430-440). Hij wilde het moderniseringsproces voortzetten dat onder zijn vader met harde hand was ingezet. Dit uitte zich in geldverslindende projecten waar het land en de samenleving eigenlijk nog niet aan toe waren, maar die wel noodzakelijk waren voor de opbouw van een moderne staat. Zowat de eerste waterkrachtcentrale gebouwd, kwam er een telefoonverbinding tussen Kaboel en Jalalabad (het winterverblijf van de emir en zijn familie) en werd modern, op Westerse leest geschoeid, onderwijs ingevoerd. Echter, de aanhangers van de conservatieve, islamitische staat wonnen terrein toen de conservatieve geestelijkheid enkele voorrechten terugkreeg waardoor de modernisering tot stilstand kwam.

In 1907 kwam de zogenaamde Great Game tussen de Britten en de Russen met de Anglo-Russische entente van Sint Petersburg ten einde, waarbij Rusland erkende dat Afghanistan binnen de Britse invloedssfeer lag (Vogelsang 2002, 270-272, Dupree 2010 [1973], 433-434). De Afghanen zelf werden hierin niet gekend: zij ervoeren, zoals zo vaak in hun geschiedenis, dat belangrijke besluiten over hun hoofden heen werden genomen. De anti-Britse gevoelens werden stevig aangewakkerd. Habibullah werd, onder nooit opgehelderde omstandigheden, in 1919 vermoord – misschien in opdracht van zijn broer Nasrullah Khan, die een groot voorstander was van oorlog met de Britten.³ De broer van de emir slaagde er echter niet in de troon te bestijgen. De derde zoon van Habibullah, Amanullah, die de staatskas in Kaboel beheerde, beloofde de soldaten meer soldij en liet zijn oom Nasrullah arresteren – hij pleegde dus de facto een coup.

Amanullah (1919 – 1929) beloofde de bevolking volledige politieke onafhankelijkheid van het land en grondige bestuurlijke en maatschappelijke vernieuwingen. Hij liet zich gedurende zijn regeringsperiode inspireren door het Turkije van Atatürk en het Iran van Reza Shah (Vogelsang 2002, 275-282, Rasanayagam 2005, 17-22, Dupree 2010 [1973], 441-453). Hij speelde hoog spel door van de Britten te eisen dat hij een zelfstandig buitenlandbeleid kon voeren. De Britten weigerden: in mei 1919 brak de Derde Anglo-Afghaanse oorlog uit langs de grens met Brits-Indië. De Britten hadden na de slopende strijd in de Noord-Franse en Belgische loopgraven geen behoefte aan een nieuwe langdurige oorlog. Er waren kleine schermutselingen, waarbij ook vliegtuigbombardementen op Jalalabad en Kaboel werden uitgevoerd. Een wapenstilstand volgde al snel. In 1921 tekende Amanullah een verdrag met Groot-Brittannië waardoor volledige onafhankelijkheid en daarmee volledige soevereiniteit een feit werd (Barfield 2010, 181-182). In één klap was Amanullah de nationale held; namelijk als degene die onder het gehate Britse juk uit wist te komen. Dit ging echter wel ten koste

■
3 Tijdens de Eerste Wereldoorlog volgde Habibullah een neutrale koers, al waren de meningen binnen zijn familie hierover verdeeld – zijn patrimoniale achterban en grote delen van de bevolking wilden de Britten de oorlog verklaren (Dupree 2010 [1973], 434-435). De kloof tussen Habibullah en de bevolking werd nog groter toen de Britten bleven weigeren de Afghanen zeggenschap over hun eigen buitenlandse politiek te geven, een situatie die was ontstaan tijdens de Tweede Anglo-Afghaanse oorlog (1879-1881).

van grote Britse donaties aan de Afghaanse economie. Gedreven door zijn zelfvertrouwen, het opkomende nationalisme en het panislamisme⁴ in de regio, durfde hij het aan de modernisering van de traditionele staat op gang te brengen (Roy 1990, 65-68). In 1922 werd een eerste stap in de richting van machtscheiding gezet door de financiën van de koninklijke familie en die van de staat te scheiden (Dorrnsoro 2005, 26). Dit initiatief werd aangevuld met de introductie van modern onderwijs en de oprichting van een bestuursacademie, gevolgd door een militaire academie.

De eerste grondwet, waarbij de macht van de staat beperkt werd, kwam in 1923 tot stand. De macht van het staatshoofd werd aan banden gelegd door de installatie van bestuurlijke instituties, zoals een Ministerraad, een Raad van State en onafhankelijke rechtbanken (Vogelsang 2002, 278-280, Yassari en Saboori 2006, 175-177). Hieraan werden spoedig andere wetten toegevoegd, waaronder de Strafwet en de Wet Regeling Militaire Dienst. Bovendien probeerde Amanullah het heersende patrimoniale systeem te doorbreken door ambtenaren meer te selecteren op kwaliteit dan op afkomst (Dorrnsoro 2005, 26-27). Het waren aanzienlijke modernisering, die soms conflicteerden met de sharia. Zo was het revolutionair dat, in tegenstelling tot wat in de islam en sharia geregeld is, mannen en vrouwen als gelijkwaardig werden beschouwd. Deze bepalingen in de nieuwe grondwet zetten vooral kwaad bloed onder conservatieve geestelijken (Vogelsang 2002, 280-282, Dorrnsoro 2005, 35-36) en leidden tot diverse opstanden onder leiding van fanatieke en conservatieve religieuzen (traditionalisten en islamisten⁵). Er was niet alleen sprake van religieus georiënteerd verzet, maar ook van een etnisch machtsconflict onder de Pashtunen, dat mogelijk werd gestimuleerd door de Britten (Dupree 2010 [1973], 449). Amanullah (een Durrani, Barekzai, Muhammadzai Pashtun) kreeg als gevolg van vooral dit etnische conflict te maken met zwaar verzet onder de Ghilzai Pashtunen in Zuidoost-Afghanistan, dat culmineerde in de zogenaamde Khost-rebellie van 1924 (Barfield 2010, 183-188).

Ondanks de groeiende tegenstand bleef de positie van Amanullah sterk. In 1926 probeerde hij zijn machtige positie te bestendigen door zichzelf tot koning uit te roepen.⁶ Hij was de eerste Barekzai-leider die koning was; voordien was de titel voorbehouden aan de Popalzai, die het land tot het begin van de negentiende eeuw regeerden. De spanningen in het land namen echter steeds verder toe. Koning Amanullah continueerde zijn moderniseringsplan. Geïnspireerd door zijn werkbezoeken (Amanullah bleef maar liefst een half jaar weg uit Afghanistan) aan met name het Turkije van Atatürk besloot hij ondermeer de Hedjab-ver-

4 Een krachtig vernieuwingspad was het panislamisme dat kon rekenen op vele aanhangers in met name de Franse, Britse en Russische imperia. Panislamisme is een vorm van mobilisatie van moslimsolidariteit. Met de verbreiding van moderne communicatiemiddelen werden de contacten binnen de islamitische wereld geïntensiveerd. In Afghanistan zijn Said Jamaluddin Afghani en Mahmud Beg Tarzi de belangrijkste panislamistische denkers. Zie verder Keddie 1983.

5 Islamisme is een politieke ideologie die voortvloeit uit een strikte (conservatieve, letterlijke en literalistische) interpretatie van de Koran en de Hadith (islamitische overleveringen). Islamisten willen de staatshuishouding door middel van shariawetgeving in overeenstemming met de Koran brengen en zijn tegen de scheiding van geloof en staat.

6 Vóór Amanullah noemden de Afghaanse staatshoofden zich 'emir'. Amanullah noemde zich sinds 1926 'shah', koning. Emir is volgens de religieuzen een nederige betiteling tegenover 'God almachtig'; 'koning' is volgens hen een arrogante betiteling voor een sterveling.

plichting⁷ af te schaffen. Dit werkte als katalysator voor zijn conservatieve tegenstanders, die vooral de islam gebruikten om de bevolking te overtuigen van de wenselijkheid om de koning af te zetten.⁸ Een fatwa-e kufr (fatwa voor afvalligen) werd tegen de koning uitgesproken, waardoor eind 1928 zijn positie onhoudbaar werd: Amanullah's doelstellingen bleken te radicaal voor zijn tijd. De fatwa was als een 'onomkeerbare oproep' en gold als rechtvaardiging voor een gewapende opstand die Amanullah zijn troon kostte (Barfield 2010, 188-193).

Habibullah Kalakani verdreef Amanullah Shah tijdens de burgeroorlog in januari 1929 door gebruik te maken van de chaos in de burgeroorlog en mogelijk met geheime Britse steun (Barfield 2010, 193-195). Zijn troonsbestijging maakte een einde aan de burgeroorlog en doorbrak, kortstondig, de twee eeuwen durende heerschappij van de Pashtunen (Roy 1990, 62-65, Vogelsang 2002, 282-284, Dupree 2010 [1973], 453-457). Kalakani kroonde zichzelf tot emir en noemde zich Habibullah Ghazi, wat staat voor 'Habibullah, de overwinnaar van de strijd tegen de ongelovigen in de Heilige Oorlog'. Zijn elite tegenstanders, die lang de scepter zwaaiden in Kaboel, noemden hem echter kleinerend *bacha-e saqqaw* (zoon van een waterdrager). Als conservatief verklaarde hij, direct nadat hij aan de macht was gekomen alle moderniseringswetten en regels van zijn modernistische voorganger nietig. Vrouwen moesten zich weer sluieren, scholen en rechtbanken werden weer geleid door geestelijken en de dienstplicht werd afgeschaft. Ondanks het feit dat hij alles in de oude situatie terugbracht, werd hij vanwege zijn Tadzjiekse afkomst als staatshoofd niet geaccepteerd. Vooral de Pashtunen spanden tegen hem samen. Na negen maanden werd hij afgezet door Nader Khan (Pashtun, Durrani, Barekzai, Muhammadzai), een charismatische legercommandant en held uit de Derde Anglo-Afghaanse oorlog (Wolpert 1982, 101-102, Barfield 2010, 195-197). Kalakani en zijn medestanders werden op 3 november 1929 opgehangen. Hun lijken bleven dagenlang hangen, zodat iedereen kon zien hoe het met *bacha-e saqqaw* was afgelopen (Vogelsang 2002, 282-283, Dupree 2010 [1973], 459). De dood van de niet-Pashtun leider vormde, achteraf, het begin van steeds ernstiger wordende etnische tegenstellingen.

De Muhammadzai-dynastie: 1929-1978

De tweede periode, die van de Muhammadzai dynastie, kent vier regeringsperiodes: Nader Shah (1929-1933), de twee periodes in de lange regeerperiode van Zaher Shah (1933-1963; 1963-1973) en tenslotte de regering van President Mohammed Daoud (1973-1978) – die eerder ook premier was onder Zaher Shah.

7 Hedjab is het islamitische kledingvoorschrift voor vrouwen (en voor mannen). In dit geval gaat het om het dragen van een burqa (in Afghanistan bekend als de chadori).

8 De Afghaanse historicus Seddiq Farhang schrijft in Afghanistan dar pandj qarn-e akhir (deel 3, p. 525, vertaling S. Azizzada): "De opstand van de Mangal-clan in samenwerking met andere stammen uit het zuiden, zoals de Ahmadzai, Zazai en Sulimankhail duurde van begin tot eind 1924. De leiders van deze opstand waren mullah Abdullah, alias 'mullah-e lang' en zijn bondgenoot mullah Abdul Rashid (...). Ze hielden in de ene hand de Koran en in de andere hand de 'Strafwet', die zojuist bij de rechtbanken was ingevoerd, en vroegen aan de bevolking: 'In welk boek geloven jullie?' Natuurlijk gaf de bevolking aan dat ze loyaal waren aan het heilige boek de Koran. Toen vroegen de mullahs de bevolking om tegen Amanullah Shah en zijn hervormingsprogramma's in opstand te komen."

Onder Nader Shah (1929 – 1933) – een conservatieve telg uit de Muhammadzai sub-stam – werd in 1931 een nieuwe grondwet opgesteld die gebaseerd was op de Hanafi-sharia (Yasari en Saboory 2006, 175-176).⁹ De grondwet legde de macht vrijwel volledig bij de koning, die er alles aan deed om de interne stabiliteit te bewaren en daarmee zijn heerschappij zeker te stellen (Barfield 2010, 198-199, Dupree 2010 [1973], 464-471). Ondanks het feit dat Afghanistan officieel een constitutionele monarchie was, hadden de geestelijken in de praktijk grote invloed, omdat alle wetgeving aan de sharia getoetst moest worden. Dit paste in de verdeel-en-heersstrategie van Nader Shah, waarbij modernisering mogelijk waren en de geestelijkheid te vriend werd gehouden. De positie van de vrouw ging terug naar de oudesituatie: het dragen van hedjab-kleding werd verplicht gesteld en onderwijs voor meisjes werd afgeschaft. Stammenleiders en andere conservatieve voormannen kregen weer zeggenschap over de milities, die ze overigens wel moesten kunnen overdragen aan het Afghaanse leger indien daarom werd gevraagd. Het provinciale karakter van de Afghaanse politiek werd onderstreept, waarbij een balans werd gevonden in de machtsverdeling tussen de koning en de traditionele leiders. Omdat niet aan bestuursvernieuwingen voorbij kon worden gegaan leidde de situatie tot grote ontevredenheid onder vooral modernisten en intellectuelen. Een ongeorganiseerd, individualistisch verzet ontstond en daarmee de 'rechtvaardiging' voor de vervolging van de oppositie. In 1933 werd de koning doodgeschoten. Volgens vele onderzoekers was dat een reactie van de modernisten op de onderdrukking van de tegenstanders van het nieuwe bewind, maar volgens anderen werd hij gedood vanwege een familieruzie.

Zaher Shah (1933 – 1973), die op negentienjarige leeftijd zijn vader (Nader Shah) opvolgde, was gedwongen de macht te delen; eerst met zijn ooms, en later met zijn neef, Mohammed Daoud, die tussen 1953 en 1963 als premier in feite de leider van het land was. Onder premier Daoud (1953-1963) kwam een einde aan de patrimoniale politiek en de ruime bevoegdheden van de traditionele leiders. De staat werd gemoderniseerd, waarbij Kaboel meer macht naar zich toe trok om de provincies en districten directer aan te kunnen sturen. Daoud beseftte ook het nut en de noodzaak van een sterk en loyaal leger om zijn moderniseringsprogramma uit te kunnen voeren en greep op de maatschappij te houden. Om zijn leger te moderniseren, vroeg Daoud de steun van de Sovjet-Unie. Naast het leger werd ook het ambtenarenapparaat gemoderniseerd. De staat breidde zich vanuit Kaboel steeds meer uit over het land. Dit vormde een uitdaging, want overheidsdienaren werden in de samenleving vaak als indringers beschouwd; de lokale leiders waren wars van iedere vorm van 'vreemde' inmenging (Barfield 2010, 220-223).

De afstand tussen de meer liberale, moderniserende steden en het traditionele, conservatieve platteland werd in die jaren steeds groter. Op 31 augustus 1959 vertoonde Daoud zich

⁹ De Hanafi-sharia vormde de grondslag van de staat, waardoor de religieuze rechters volmacht kregen over de rechtspraak, al kon de koning wel een laatste oordeel vellen. De sharia en seculiere wetten werden op gelijk niveau geplaatst (Vogelsang 2002, 285). De vrijheid van pers en meningsuiting, een verworvenheid in de grondwet 1923, werd aan banden gelegd. Het wetgevende orgaan, de Loya Jirga, waarin de invloedrijke vertegenwoordigers van alle etnische groepen zitting hadden, werd aan Nader Shah gebonden door de verplichting dat de gedelegeerden trouw moesten zweren aan de (patrimoniale) regering (Dupree 2010 [1973], 463). Daarmee was de basis gelegd voor een conservatief, autocratisch bewind.

in het openbaar met een aantal ongesluierde vrouwen uit de koninklijke familie. Voor de modernisten die vooral in de steden leefden was dit een symbool van de nieuw ingeslagen weg; voor de traditionele en conservatieve krachten in het land betekende het een oorlogsverklaring. Daoud ontving echter voldoende steun van de bevolking c.q. Daoud had via het leger voldoende macht om de bevolking te overtuigen van zijn gelijk. De meeste Afghanen schaarden zich achter de modernisering en keerden zich tegen de traditionalisten en conservatieven. De positie van Daoud leek daarmee onaantastbaar, maar de groeiende kloof tussen modernisten en traditionalisten werd niet overbrugd, en zou in de jaren die volgden alleen maar groter worden (Barfield 2010, 223-225).

Eind jaren '50, begin jaren '60 namen de spanningen toe, vooral toen er problemen ontstonden bij landhervormingen in het zuiden. Veel van de daar wonende Durrani Pashtunen kwamen in opstand, maar de onlusten werden door het leger onderdrukt. In zijn buitenlandbeleid maakte Daoud een andere misrekening, toen hij medio 1960 de confrontatie met Pakistan aanging over het recht op zelfbeschikking voor de Pakistaanse Pashtunen (Vogelsang 2002, 292-294, Rasanayagam 2005, 32-37, Dupree 2010 [1973], 538-554). De Pakistani reageerden heftig op dit al jaren sluimerende streven naar Pashtunistan en het ondermijnen van de Pakistaanse eenheid door de Afghaanse overheid. De grenzen met Afghanistan werden door Islamabad gesloten. Het werd de Afghanen toen pijnlijk duidelijk hoezeer de Afghaanse economie afhankelijk was geworden van Pakistan. Bijna alle buitenlandse handel van het door land omsloten Afghanistan liep immers via de havens van Pakistan. Afghanistan raakte politiek en economisch geïsoleerd en in een crisis. Afghanistan werd in die jaren, toen de grens met Pakistan gesloten was, ook steeds meer afhankelijk van de Sovjet-Unie voor de in- en uitvoer. De politiek van Daoud en het streven van de Pashtunen om Pakistan te ondermijnen werd door de niet-Pashtunen in Afghanistan niet geaccepteerd. De nationalistische politiek van Daoud faalde volkomen. In 1963 moest hij aftreden, wat tevens de crisis met Pakistan beëindigde.

Na de val van premier Daoud werd een nieuw grondwet¹⁰ geschreven, die op 1 oktober 1964 door Zaher Shah werd getekend. Dit markeerde het begin van het tweede deel van Zaher Shah's regeerperiode. Louis Dupree stelde over die, voor Afghaanse begrippen liberale, grondwet, "In my opinion, the finest in the Muslim world" (Dupree 2010 [1973], 565). In deze grondwet werd – op papier althans – een onderscheid gemaakt tussen de drie afzonderlijke machten, namelijk de wetgevende, de rechterlijke en de uitvoerende macht; een scheiding waarvoor modernisten in Afghanistan een halve eeuw hadden gestreden (Yassari

10 Met de grondwet van 1964 werd tevens getracht de Afghaanse staat, of beter gezegd de monarchie, voor een val te behoeden door de constitutionele monarchie in de grondwet te verankeren. De koning moest zich daartoe van zijn autocratische regime ontdoen, omdat inmiddels allerlei politieke partijen waren ontstaan die politieke inspraak eisten (Dorransoro 2005, 65-76). De koning hoopte met de constitutie zowel de modernisten onder controle te krijgen als te voorkomen dat hij de steun van de traditionalisten zou verliezen. Ook wilde hij de legitimiteit van de monarchie veiligstellen. De islam werd de officiële godsdienst van het land (artikel 2), om daarmee de traditionalisten en de niet-soennitische moslims de wind uit de zeilen te nemen. De modernisten werden gepaaid door de soevereiniteit bij het volk en het parlement te plaatsen en die soevereiniteit te personifiëren in de koning. Hiermee kwam een einde aan de directe, autocratische bemoeienis van de koninklijke familie met de staatszaken, al behield de koning aanzienlijke bevoegdheden. Tevens werd zo geprobeerd een einde te maken aan de grote macht van de patrimoniale bovenlaag en de bestuurlijke klasse van de tribale aristocratie, intellectuelen, ambtenaren en regenten (Dorransoro 2005, 31).

en Saboor 2006, 178-180). Overigens was dit slechts een kleine stap in de richting van een moderne staat met meer inspraak voor de burgerij (Dorransoro 2005, 78). Het stichten van politieke partijen die in strijd kwamen met de islam, met de constitutionele monarchie of met de vrijheden van het individu, was grondwettelijk verboden (artikel 32). Desondanks was het enthousiasme in Afghanistan voor de veranderingen groot. In 1965 ontstonden, in de aanloop naar de parlementsverkiezingen, informeel enkele formele politieke partijen, uiteenlopend van religieuze tot nationalistische partijen, maar ook linkse partijen zoals de (communistische) Democratische Volks Partij van Afghanistan (DVPA). Er verschenen ook opiniebladen, die, ondanks het feit dat ze van tijd tot tijd verboden werden, een belangrijke rol speelden in de groei van het politieke bewustzijn en in het publieke debat.

Grote veranderingen voltrokken zich in de Afghaanse maatschappij. De positie van vrouwen verbeterde door de toegankelijkheid van (gratis) onderwijs en door openstelling, weliswaar mondjesmaat, van openbare functies. Ook verviel de verplichting om in het openbaar in hedjab te verschijnen. In Kaboel raakte de minirok in de mode en gingen vrouwen zonder hoofddoek over straat. Maar al deze vernieuwingen konden de spanningen in de maatschappij niet verminderen. Grote groepen goed opgeleide jongeren, vooral op de campus van de universiteit van Kaboel, gingen demonstreren uit frustratie over hun positie en hun gebrek aan kansen op de arbeidsmarkt dat mede het gevolg was van het nog steeds nadrukkelijk aanwezige patrimonialisme. Deels sloten zij zich aan bij de marxisten, deels bij islamitische groeperingen. In beide gevallen braken ze bewust met de traditionele maatschappij en met de traditionele leiders. De afstand tussen het traditionele leven zoals de Afghanen dat al eeuwen vooral op het platteland kenden en de modernistische levensstijl in de steden werd steeds groter (Barfield 2010, 217-220). De traditionalisten zagen de steden als poelen van verderf; omgekeerd zagen de modernisten het platteland als gebied van achterlijkheid en onderdrukking (Barfield 2010, 223-225). De twee kwamen steeds heftiger met elkaar in conflict. De traditionalisten gebruikten hierbij steeds nadrukkelijker een meer fundamentalistische islam als rechtvaardiging voor verzet dat niet alleen een alternatief is voor het modernisme maar ook voor het 'volksgeloof' dat voor islam moest doorgaan.

Eind jaren '60, begin jaren '70 was het niet alleen onrustig in Afghanistan. Ook in de wijdere regio was het onrustig. In Iran groeide het verzet tegen de Sjah van Perzië, al wist deze zich aanvankelijk met veel repressie en Amerikaanse hulp te handhaven (Abrahamian 2008, 63-122, Kinzer 2008). In de Centraal-Aziatische Sovjetrepublieken werd het nationalisme en het islamisme steeds krachtiger (Hiro 2009, 396-398). Daarnaast sloot de Sovjet-Unie in 1970 een vriendschapsverdrag met India. In 1971 braken oorlog uit in het toenmalige Oost-Pakistan, dat zich vervolgens met Indiase hulp losmaakte van West-Pakistan (Guha 2010, 528-546). Pakistan werd vervolgens verzwakt door grote interne spanningen. Het militaire bewind moest aftreden en werd vervangen door de democratisch gekozen politicus, Zulfikar Ali Bhutto. Pakistan, vele jaren gesteund door de Verenigde Staten, kon zich nauwelijks meer met Afghanistan bemoeien. De problemen in de regio brachten Afghanistan steeds meer onder de invloed van de Sovjet-Unie.

Op 17 juli 1973 pleegde de voormalige premier Mohammed Daoud¹¹ (1973–1978) een staatsgreep tijdens een buitenlandse reis van zijn oom Zaher Shah, met de steun van het leger en een van de twee belangrijkste facties van de communistische partij, namelijk de Parcham¹² (Bradsher 1985, 56-59, Dorronsoro 2005, 80-81). De Republiek Afghanistan werd uitgeroepen, waarbij Daoud zijn voorkeur voor een vriendschappelijke band met de Sovjet-Unie niet geheim hield (Saikal en Maley 1991, 24-27, Dorronsoro 2005, 84-85, Barfield 2010, 210-216). Hij beschouwde de islamitische beweging als zijn belangrijkste vijand en arresteerde in juni 1974 ongeveer tweehonderd leiders en prominente leden van diverse Islamitische partijen en groeperingen. De fundamentalistische leiders Gulbuddin Hekmatyar en Burhanuddin Rabbani, die later een grote rol zouden spelen in het verzet tijdens de Sovjetoverheersing van Afghanistan, vluchtten naar Pakistan (Vogelsang 2002, 299-300). De autocratische Daoud hield het land stevig in zijn greep. Hij zocht hierbij steun van de modernisten – een groep die snel groeide als gevolg van de zich verder ontwikkelende Afghaanse economie.

De nieuwe, enigszins modernistisch georiënteerde grondwet van 1977, leidde tot nog grotere spanningen tussen de islamitische conservatieven en (veelal marxistische) modernisten (Olesen 1995, 220). Hoewel de nadruk op de islam bleef liggen, werden voor het eerst noties van socialisme en nationalisme geïntroduceerd (Yassari en Saboor 2006, 181). De gelijkheid van mannen en vrouwen en het algemeen stemrecht werden vastgelegd; de industrie, het bankwezen en de mijnen werden genationaliseerd. Er werd geen onderscheid gemaakt tussen soennieten en shi'ieten. Er werden landhervormingen en coöperaties beloofd. Maar ondanks alle progressieve ontwikkelingen, hield de president – die tevens minister van buitenlandse zaken en defensie was – de absolute macht, vooral door de bepaling in de grondwet dat Afghanistan een eenpartijstaat was. Het aantal tegenstanders van Daoud groeide gestaag, maar voorlopig wist hij met zijn sterke patrimoniale oriëntatie zijn regime in stand te houden. De legitimiteit van de regering daalde echter tot een ongekend dieptepunt (Maley 2009, 15-16, Barfield 2010, 223-225, Dupree 2010 [1973], 761-768).

Eind 1977, begin 1978 werd het steeds onrustiger. Daoud beseftte dat zijn positie niet alleen werd bedreigd door de islamitische traditionalisten, maar ook door de marxistische modernisten. Daoud arresteerde daarop een groot aantal leiders van de communistische partij (Bradsher 1985, 72-73). Ook in zijn buitenlands beleid wijzigde Daoud zijn koers door betrekkingen aan te gaan met Saoedi-Arabië (en Pakistan, en Iran). Hij probeerde hiermee minder

11 Daoud behoort als neef en zwager van koning Zaher Shah tot de koninklijke familie, vandaar dat de Muhammadzai-dynastie wordt voortgezet.

12 Voor detail, zie bijvoorbeeld Bradsher 1985, 36-52. De DVPA [Democratische Volkspartij van Afghanistan] werd op 1 januari 1965 opgericht. Binnen de partij bestond vanaf het begin rivaliteit tussen de twee stromingen. Enerzijds was er de aanhang van Babrak Karmal, die vooral bestond uit de intelligentsia in Kaboel, studenten, overheidsfunctionarissen en een kleine schare officieren. Anderzijds was er de aanhang van Nour Mohammad Taraki, die vooral werd gerekruteerd onder Pashtunen, officieren in het leger en studenten en leraren van scholen waarbinnen de Pashtunen de overhand hadden. In 1967 leidde de rivaliteit tot het ontstaan van twee facties: Parcham [Vlag] onder leiding van Karmal en Khalq [Volk] onder leiding van Khyber en Taraki. De meer gematigde Parcham-factie was in de beginjaren bereid samen te werken met de zittende regeringen, de meer principiële Khalq-factie was hiertoe niet genegen. De Khalq stond een radicale lijn van hervormingen voor en had vooral aanhang onder de Pashtunen die van het platteland naar de steden waren getrokken en onder officieren in het leger. De Parcham zocht meer de weg van de geleidelijkheid en had een meer multi-ethnische aanhang onder vooral de stedelijke intelligentsia.

afhankelijk te worden van de Sovjet-Unie. Dit leidde tot zowel een breuk met de Afghaanse communistische partij als tot spanningen met de Sovjets. De marxistische oppositie verenigde zich en op 28 april 1978 werd Daoud door de oppositie tijdens een staatsgreep gedood. De communistische periode breekt aan.

De communistische periode, 1978-1992

De communistische periode kan in drie delen worden opgesplitst, te weten: de zogenaamde Saur-coup, de daarop volgende interventie door de Sovjets en tot slot de post-Sovjetperiode. De communistische periode van 1978 tot 1992 werd gekenmerkt door een burgeroorlog en, voor het eerst in de recente geschiedenis van het land, een langdurige bezetting door buitenlandse troepen. Voor het eerst werd de Afghaanse staat ook geleid door (communistische) Ghilzai Pashtunen, na voor meer dan tweehonderd jaar bestuur door Durrani Pashtunen bestuurd te zijn.

De vele drastische hervormingen die het nieuwe bewind na de staatsgreep van 1978 doorvoerde, leidden tot heftig verzet in de samenleving, vooral op het traditioneel georiënteerde platteland. Dit leidde uiteindelijk tot grote maatschappelijke verdeeldheid. De strijders tegen het communistische bewind en hun Sovjet-ondersteuning, de zogenaamde mudjahedin, waren vooral religieus geïnspireerd – soms fundamentalistisch of orthodox, soms liberaal conservatief. Ze volgden eeuwenoude, lokale en islamitische tradities, waarbij hun commandanten op alle niveaus een sterke eigen (machts)politieke en regionale agenda bleken te hebben (Barfield 2010, 246). De traditionele, maatschappelijke bovenlaag ontvluchtte het land of werd gedood. De commandanten – vaak jonge, dubieuze personen – vulden het vacuüm. De stroom van ontheemden van het platteland leidde tot een explosieve groei van de steden. De ontheemden werden opgevangen binnen hun eigen netwerken (qawms) – die veelal samenhangen met hun etniciteit en de regio waar ze vandaan kwamen. Ze zetten in de steden hun traditionele leefwijze voort, wat botste met de kosmopolitische inslag van de 'oorspronkelijke' stedelingen. Afghanistan gleed langzaam maar zeker af naar een anarchie; eerst op het platteland, daarna ook in de steden.

De communistische periode (1978-1992) wordt in drie delen opgedeeld: de Saur-coup van 27 april 1978, de Sovjetperiode van 1979 tot 1989 en de post-Sovjetperiode van 1989-1992 waarin Najibullah zijn communistische bewind nog jaren na het vertrek van de Sovjets listig wist voort te zetten.

Met de bloedige staatsgreep van 27 april 1978, de Saur-coup, begint de communistische periode. Tijdens de coup¹³, die met operationele en militaire steun van de Sovjet-Unie werd uitgevoerd, werden president Daoud, de vice-president, de minister van Binnenlandse Zaken en veertien familieleden gedood (Rasanayagam 2005, 67-70, Maley 2009, 22-24). De nieuwe leiders riepen de Democratische Republiek Afghanistan uit. De staatsgreep vergde

13 De coup werd geleid door twee officieren, Abdul Qader en Mohammad Aslam Watanjar, die ook betrokken waren bij de staatsgreep van Daoud in 1973.

volgens officiële cijfers 80 tot 100 slachtoffers, in werkelijkheid vonden echter duizenden de dood – velen door standrechtelijke executies. Het hoogste orgaan van de nieuwe leiders, de Revolutionaire Raad, werd geleid door Nour Mohammed Taraki (de leider van de Khalq-factie binnen de communistische partij), bijgestaan door twee vice-premiers: Babrak Karmal (de leider van de Parcham-factie) en Hafizullah Amin (Khalq).

Decoup behelsde meer dan het vestigen van de heerschappij van de communistische partij. Er kwam een einde aan de heerschappij van de Durrani's, die meer dan tweehonderd jaar de meeste hoge posities in Afghanistan hadden (Barfield 2010, 225-226). Onder het communistische bewind waren de Ghilzai Pashtunen de machthebbers.

Als snel ging het echter fout met de samenwerking tussen de twee facties binnen de heersende communistische partij, Parcham en Khalq (Anwar 1989, 48-68, Barfield 2010, 226-229). Een interne machtsstrijd tussen de relatief gematigde Parcham-factie en de veel radicalere Khalq werd aangewakkerd door een aantal decreten die tot radicale hervormingen moesten leiden: een frontale aanval op de traditionele samenleving.¹⁴ Voor de Parchami's waren deze te extreem (overigens zonder dat gesteld kan worden dat de Parchami's gematigd waren). Zij vreesden echter het draagvlak onder de bevolking te verliezen. Het verzet tegen de modernistische hervormingen groeide vooral op het traditionalistische platteland en kreeg het karakter van een burgeroorlog. Van regeringszijde waren er niets ontziende zuiveringen: massale arrestaties en nachtelijke executies van religieuze leiders, democraten, maoïsten, zionisten, monarchisten, imperialisten en anderen die een bedreiging van het regime zouden kunnen vormen (Bradsher 1985, 89-96). Alleen al in de beginperiode van het regime werden ongeveer 10.000 gevangenen geëxecuteerd (Giustozzi 2000, 3). Dit soort acties in combinatie met de grote veranderingen in de staat en de maatschappij op basis van decreten maakten dat de over het algemeen religieuze bevolking als vanzelf werden opgezet tegen de 'heidense communisten' (Barfield 2010, 229-233).¹⁵ In de steden traden steeds meer studentenbewegingen naar voren (Dorrnsoro 2005, 93-105). Mudjahedin-bewegingen werden opgericht die doorgaans werkten vanuit Pakistan en Iran. Ze zouden een belangrijk tegenwicht gaan vormen tegen het communistisch bewind en de Sovjet invasie.

Hoewel de Khalq binnen de communistische partij de macht greep, raakte het in oktober 1979 zelf verscheurd (Saikal and Maley 1991, 42-46). Premier Hafizulla Amin (Khalq) kondigde aan dat de partijleider Taraki, 'na ziekte' was overleden – in werkelijkheid had hij Taraki vermoord. Hij nam behalve de macht binnen de partij, ook de regering over (Bradsher 1985, 115-116). Het Kremlin, wiens ambassadeur in november 1979 door Hafizullah Amin was uit-

14 Met name het verlenen van de status van nationale taal aan het Uzbeeks, Turkmeens, Baluchi en Nouristaans (decreet 4), het annuleren van uitstaande leningen (decreet 5), het verlenen van gelijke rechten aan vrouwen (decreet 7) en landbouwhervormingen – onteigening en herverdeling (decreet 8) – leidden tot een gespannen situatie, zowel binnen de regering als onder de bevolking. De decreten weken sterk af van wat in de grondwet van 1964 was vastgelegd.

15 Ook binnen de veiligheidsinstituties is de verdeeldheid groot. Met name de loyaliteit van het leger kwam ernstig onder druk te staan. De legertop, die toen vooral uit Parchami's bestond, werd hardhandig gezuiverd (Giustozzi 2000, 65-67). De loyaliteit van het leger werd daardoor bedreigd, wat leidde tot grootschalige deserties. Sterker nog, niet-loyale leger-eenheden steunden openlijk de opstanden tegen het communistische bewind. Een voorbeeld is de opstand in Herat in het voorjaar 1978, zie bijvoorbeeld Dorrnsoro 2005, 98-102.

gewezen, vreesde voor de consequenties van de Afghaanse ontwikkelingen, te meer omdat Moskou steeds sterker de indruk had zijn grip op de Afghaanse ontwikkelingen te verliezen (Maley 2009, 26-27). Nog afgezien van de strategische waarde van Afghanistan, was het ook ideologisch moeilijk te accepteren dat een communistisch broederland in elkaar zou storten.

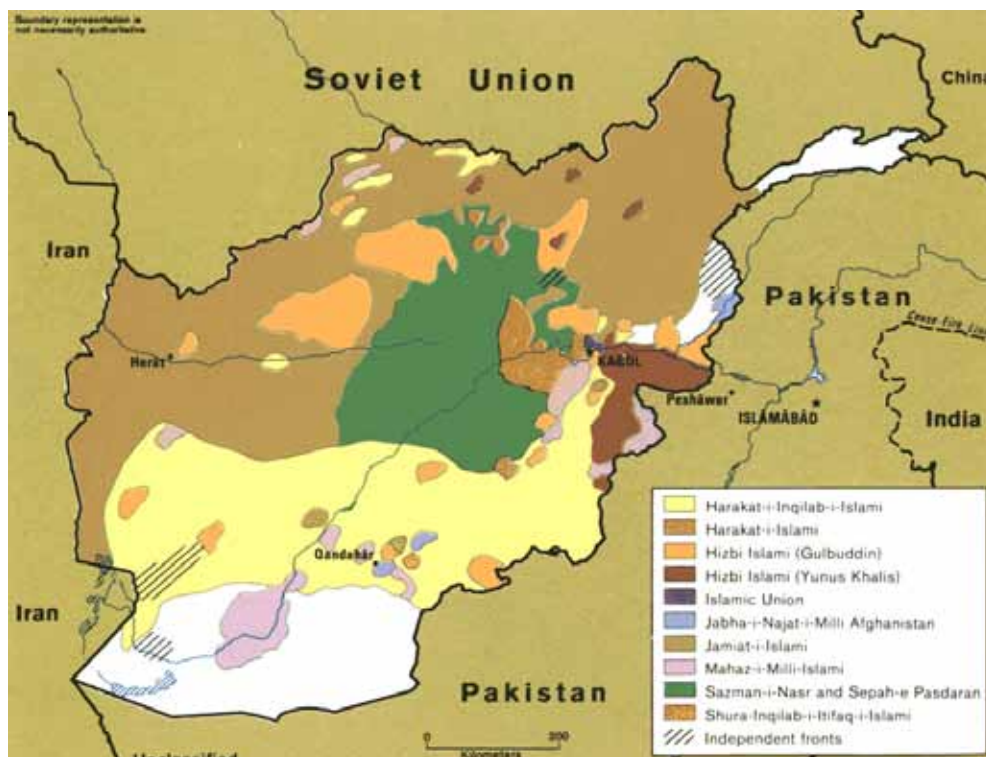
De Sovjetperiode begon toen de Sovjet-Unie op 27 december 1979 een luchtmobiele coup uitvoerde om de controle over de Sovjet-achtertuin niet te verliezen (Bradsher 1985, 147-168, Arnold 1993, 77-86, Barfield 2010, 233-236).¹⁶ Amin, zijn neef Assadullah en zijn twee zonen werden door de KGB vermoord, de rest van de familie Amin werd in de Pol-e Charkhi gevangenis van Kaboel opgesloten.

De veelal als gematigd gepresenteerde Parcham-leider, Babrak Karmal, kwam terug uit zijn ballingschap in Moskou en werd tot president van Afghanistan uitgeroepen.¹⁷ Formeel was er weer een parlement, in de praktijk lag de macht echter bij de Revolutionaire Raad die functioneerde zoals het Politbureau in de Sovjet-Unie. Tot institutionele stabiliteit en orde leidde dit niet (Dorronsoro 2005, 173). Hij ging aanvankelijk minder repressief te werk dan zijn voorgangers, maar zuiverde de DVPA en het leger wel van Khalqi's (Giustozzi 2000, 65-70). Die zuivering maakte hem tevens grotendeels vleugellam en het leger raakte ernstig verzwakt en stuurlaas. De Sovjets betaalden al snel een forse prijs: er waren veel meer troepen nodig dan aanvankelijk was gedacht.

Karmal benadrukte respect te hebben voor de islam, de familiewaarden, de particuliere eigendommen en de traditionele levenswijze, die hij met de interim-constitutie van 21 april 1980 garandeerde. Deze beloftes bleken echter al gauw een farce, sterker nog, ook de Sovjets deden niet veel moeite om, zeker buiten de grote steden, een hearts and minds-strategie te volgen om de sympathie van de Afghanen te winnen (Borovik 1990, Grau 1998, Grau en Gress 2002, Rubin 2002, 135-145, Yousaf en Adkin 2007). De politieke terreur ging door, net als in de jaren daarvoor. De Sovjets introduceerden Oost-Europese pacificatiemethodes, die averechts bleken te werken in Afghanistan en het verzet alleen maar verder deden toenemen (Giustozzi 2000, 119-197). De geheime dienst (KHAD) stond onder directe leiding van de Russische KGB, en probeerde de bevolking door middel van angst onder controle te krijgen (Dorronsoro 2005, 177-180). Tegenstanders van het regime verdwenen spoorloos. Opkomend verzet werd met militaire operaties onderdrukt (Dorronsoro 2005, 187-191).

¹⁶ De Sovjets baseerden zich op het Sovjet-Afghaanse vriendschapsverdrag van 5 december 1978, dat Russische militaire interventie toeliet als hun belangen in het gebied in het geding zouden komen. In de periode 1956 tot 1978 investeerden of doneerden ze zo'n 2,5 miljard dollar in Afghanistan – ter vergelijking: de VS gaven in dezelfde periode zo'n 530 miljoen dollar (Rashid 2008, 8). Langs de grenzen van Afghanistan was het in die tijd ook onrustig. Iran raakte in de greep van de Islamitische revolutie onder leiding van Khomeini, die op 1 februari 1979 uit ballingschap terugkeerde in Teheran. In de Centraal-Aziatische Sovjetrepublieken begonnen islamitische leiders zich steeds sterker te roeren (Hiro 2009, 399-400).

¹⁷ Met de installatie van de Parchami Babrak Karmal als president van Afghanistan is de machtsstrijd niet voorbij. In de nieuwe regering van 1980 domineren de Parchami's, maar ook enkele Khalqi's hebben zitting erin. De machtsstrijd blijft doorgaan, te meer omdat de Khalqi's relatief veel macht binnen leger en politie hebben. Karmal probeerde al snel na zijn aantreden de veiligheidsinstituten van Khalqi's te zuiveren, wat overigens het leger ernstig verzwakte en stuurlaas maakte (Giustozzi 2000, 65-70). Ook de wisseling van de regering in 1986, als Najibullah president wordt, heeft deze machtsstrijd niet kunnen beëindigen en deze blijft voortbestaan tot de ontbinding van de partij in 1990.

Figuur A-1: de base regions van belangrijkste Afghaanse verzetsgroepen

De base regions zijn indicatief en aan verandering onderhevig in de periode 1979-1992.

Bron: Global Security.

Het verzet van de mudjahedin verwierf al snel draagvlak onder alle lagen van de bevolking, maar kon door onderlinge verdeeldheid en het regionaal uiteenlopende karakter geen beslissende overwinning boeken (Rubin 2002, 184-195, Yousaf en Adkin 2007). De zeven belangrijkste soennitische en acht shi'ietische mudjahedin-groeperingen hadden hun hoofdkwartier in respectievelijk Pakistan en Iran, en waren vrijwel volledig afhankelijk (wat wapens en financiële middelen betreft) van Westerse (vooral Amerikaanse), Saoedische, Iraanse en Pakistaanse steun (Nojomi 2002, 84-98).¹⁸ Er waren niet alleen verschillende

¹⁸ De zeven soennitische, in het Pakistaanse Peshawar gevestigde, mudjahedin-verzetsorganisaties springen het meest in het oog (Maley 2009, 52-54). Het betreft de gematigde, Pashtunse Harakat-e Inqilab-e Islami (Islamitische Revolutionaire Beweging) o.l.v Muhammad Nabi Muhammadi; de radicale, Pashtunse Hezb-e Islami (Islamitische Partij) o.l.v Gulbuddin Hekmatyar; de wat gematigder maar fundamentalistische, Pashtunse Hezb-e Islami van Muhammad Yunus Khalis; de

verzetspartijen. Er was ook verdeeldheid tussen het externe front – de hoofdkwartieren in Pakistan en Iran – en het interne front in Afghanistan (Yousaf en Adkin 2007). Van synchronisatie van operaties of een geïntegreerde strategie was nauwelijks sprake; de eigen (machts)politieke agenda's domineerden, er werden hoogstens gelegenheidsverbonden gesloten (Roy 1990, 228-234, Grau en Gress 2002, 62-63, Nojomi 2002, 100-104, Maley 2009, 54-56). Desondanks beseften de Sovjets al snel dat deze oorlog zeker militair niet te winnen viel, en zochten ze toenadering; de verdeelde mudjahedin waren echter niet bereid met Karmal te onderhandelen.

Een volgende 'troef' werd op 4 mei 1986 ingezet, toen Babrak Karmal werd vervangen door Najibullah. Hij was een Ghilzai Pashtun (Ahmadzai), hoofd van KHAD en onder zijn tegenstanders bekend als 'de slachter van Kaboel'. Om de aftocht van de Russen te regelen en zijn regime in zadel te houden, voerde Najibullah in 1987 het Nationale Verzoeningsbeleid en een nieuwe grondwet in (Giustozzi 2000, 154-185, Dorronsoro 2005, 195-197). Maar voor beide was er geen draagvlak meer. In het Nationale Verzoeningsbeleid werd getracht via onderhandelingen en omkoping de lokale mudjahedin-commandanten te neutraliseren. Voor de bevolking waren de effecten gemengd. Aan de ene kant werden minder burgers gedood en een aantal politieke gevangenen vrijgelaten, maar aan de andere kant steeg het aantal personen dat om onduidelijke redenen vastgezet werd (Giustozzi 2000, 192-197). De grote, conventionele Sovjet-offensieven namen af en er werd een poging gedaan om met speciale, kleinschalige acties van Spetsnaz¹⁹ meer grip op het land te krijgen, maar veel leverde dit niet op. Op 14 februari 1989 verlieten de laatste Sovjet-soldaten het land (Saikal en Maley 1989, Khan 1991).

Met nadrukkelijke steun van de Sovjet-Unie en vooral vanwege de verdeeldheid onder de mudjahedin hield het regime van Najibullah langer stand dan verwacht in de post-Sovjet periode (Giustozzi 2000, 198-231).²⁰ De situatie belandde in een impasse (Dorronsoro 2005, 201-206 en 227-232, Maley 2009, 140-161). In een ultieme poging zijn regime te redden maakte Najibullah nog wel gebruik van de verdeeldheid onder de mudjahedin door autonome

orthodoxe Ittehad-e Islami Afghanistan (Islamitische Alliantie voor de bevrijding van Afghanistan) o.l.v. Abdul Rab al Rasoul Sayyaf; de gematigde, vooral uit Pashtunen bestaande Jabha-e Nejat-e Melli (Nationaal Bevrijdingsfront) o.l.v. Sebghattullah Mujadiddi; de gematigde, Tadzjiekse Jamiat-e Islami (Islamitische Genootschap) o.l.v. Burhanuddin Rabbani; en de royalistische Pashtunse Mahaz-e Melli Islami (Nationaal Islamitisch Front) o.l.v. de soefi Sayid Ahmad Gailani.

19 Spetsnaz is een Russisch acroniem van spetsialnogo naznatsjenieja waarmee de speciale of commando-eenheden van zowel politie als leger worden aangeduid. Meer in detail gaat het om de MVD (politie), de KGB (veiligheidsdienst en inlichtingendienst of Eerste Hoofddirectoraat) en de GRU (militaire inlichtingendienst). Daarnaast hebben alle veiligheidsdiensten, inclusief het negende hoofddirectoraat van de KGB (de tegenwoordige presidentiële FSO), de beschikking over hun eigen OSNAZ-eenheden ('speciale eenheden voor speciale doeleinden'). In het geval van Afghanistan gaat het met name om de zogenaamde Vimpel-eenheid van de KGB, die binnen het Eerste Hoofddirectoraat geheime en sabotagemissies achter de frontlijnen uitvoerden.

20 Het beleg van Jalalabad in maart 1989 is exemplarisch (Yousaf and Adkin 2007, 227-231). Een aanval op de stad door meerdere mudjahedin-groeperingen werd ingezet met de bedoeling het regime van Najibullah met grootschalig militair optreden ten val te brengen. Dit mislukte door de enorme tegenstellingen onder de mudjahedin, die regelmatig (tijdens het beleg) tot gewapende onderlinge confrontaties leidden, vaak op ongelukkige momenten. Zo lokte tijdens het beleg van Jalalabad de primair uit Ghilzai-Pashtunen bestaande troepenmacht van de fundamentalistische Gulbuddin Hekmatyar (Hezb-e Islami) de vooral Tadzjiekse troepen van de gematigde Ahmad Shah Massoud (leider van de Shura-e Nezar, een onderdeel van de Jamiat-e Islami) in een hinderlaag. Het beleg onttaarde daardoor in een interne machtsstrijd.

milities in te palmen. Bovendien gebruikte hij fondsen uit de Sovjet-Unie om zijn patronagenetwerk in stand en op orde te houden. Dit had enig resultaat.²¹ Najibullah beseftte echter dat, door de enorme verdeeldheid in het land en zijn grote afhankelijkheid van buitenlandse steun, zijn dagen geteld waren (Giustozzi 2000, 231-239).

De situatie van Najibullah werd zowel nationaal en internationaal onhoudbaar na het imploderen van de Sovjet-Unie en daarmee het opdrogen van de steun van zijn belangrijkste bondgenoot (Giustozzi 2000, 222-239, Barfield 2010, 245-249). In de tweede helft van 1991 kwam een einde aan de omvangrijke wapen-, voedsel- en financiële hulp uit de Sovjet-Unie, die in december 1991 zelf ophield te bestaan. De speciale VN-gezant, Benon Sevan, had toen een blauwdruk voor een interim-bestuur gereed. Dit had de instemming van Najibullah, op voorwaarde dat zijn Watan-partij (de opvolger van de DVPA) deel zou uitmaken van de regering. Najibullah was zelfs bereid af te treden en de regeringsmacht over te dragen aan niet-partijgebonden technocraten. Maar de mujahedin-groepen konden onderling geen overeenstemming bereiken. Ahmad Shah Massoud, Tadzjiek en een van de belangrijkste mudjahedin-leiders, maakte er geen geheim van tegen iedere vorm van Pashtun-dominantie te zijn en aan een consensusmodel de voorkeur te geven. Daarom verwierp hij het VN-plan voor een interim-regering. In maart 1992 besloten twee belangrijke commandanten uit de noordelijke regio – Dostum en Sayyid Mansoor Nadiri (leider van de ismailieten) – die eerder aan de zijde van Najibullah vochten, over te lopen naar de mudjahedin en samen te werken tegen Najibullah. In maart 1992 namen ze de noordelijke hoofdstad Mazar-e Sharif in. Vervolgens sloten ze een overeenkomst met Massoud om Najibullah te verdrijven.

In maart 1992 brak een opstand uit tegen de ernstig verzwakte Najibullah, die vooral werd aangejaagd door Dostum, Nadiri en de Tadzjiekse generaal Momen (Nojomi 2002, 113-116, Dorronsoro 2005, 237-238, Barfield 2010, 246-247). Zonder noemenswaardige gevechten werd Kaboel eind april 1992 ingenomen door de Tadzjiken, Hazara's en Oezbeken. Najibullah probeerde te vluchten naar India, maar werd door Dostum op het vliegveld tegengehouden. Hij vluchtte vervolgens naar het VN-gebouw in Kaboel, waar hij asiel aanvraagde. Het regime van Najibullah was daarmee gevallen. Veel communisten sloten zich direct aan bij de mudjahedin: Parchami's vooral bij de Jamiat-e Islami van Massoud; Khalqi's bij de Hezb-e Islami van Hekmatyar (Nojomi 2002, 113). Een machts- en bestuursvacuüm ontstond; de verdeeldheid onder de mudjahedin maakte dat een voortzetting van de burgeroorlog onvermijdelijk was.

De mudjahedin-verzetsgroeperingen bleken slechts verenigd in hun streven om de Sovjets en Najibullah te verdrijven; niet ten behoeve van de (weder)opbouw van de nationale staat. De mudjahedin waren zeer afhankelijk van internationale hulp, maar die hulp had

■
 21 Barfield meldt dat het aantal mudjahedin-strijders na de terugtrekking van de Sovjettroepen sterk terugliep, van zo'n 85.000 in 1988-89 naar zo'n 55.000 in 1990 (Barfield 2010, 244-245). De daling was voor een gedeelte het gevolg van omkoping door Najibullah. Maar aan Najibullahs kant verminderde het aantal strijders veel sneller: van ongeveer 400.000 (leger, politie, paramilitaire eenheden, KHAD en andere geheime diensten) in 1989 naar zo'n 160.000 in 1991.

vooral een ideologisch karakter en droogde dus snel op na het vertrek van de Sovjets – al bleef Pakistan actief in Afghanistan. Het vechten van oorlogen om expliciete idealistische redenen paste niet in het wezen van de Afghaanse politiek of het lokale machtsstelsel – al verleende ideologie een (morele) rechtvaardiging voor daden.

De val van Najibullah was het sluitstuk van een fragmentatieproces dat twee decennia duurde (Giustozzi 2000, 240-250, Barfield 2010, 245-249). Hierin speelden persoonlijke belangen de hoofdrol, niet de nationale belangen. Afghanistan verviel wederom tot een lappendeken van kleine, vrijwel autonome machtsgebieden met leiders die over een eigen militie beschikten. Het land was teruggeworpen naar een situatie die sterke overeenkomsten vertoonde met fase 1 van Tilly waarin stationary en roving bandits de hoofdrol spelen.